

JAAKKO MÄNTYLÄ
FM, väitöskirjatutkija

Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti

SULEVI RIUKULEHTO
*FT, tutkimusjohtaja,
aluehistoria ja kulttuuriperintö*

Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti

Moderni murtautuu Ilmajolle

Suomalaisen maalaiskylän maisemanmuutos 1960-luvulla

DOI: <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.119750>

Nykyisenkaltaisen suomalaisen kirkonkylän perustyyppi syntyi noin 30 vuodessa viime sotien jälkeen. Uudet teolliset materiaalit, menetelmät ja yhdyskuntarakentamisen ratkaisut toistettiin kaikkialla. Myös kaavoitus yhtenäistyi. Taajamat alkoivat muistuttaa toisiaan, mutta niiden sisäinen rakenne muuttui kerroksisemmaksi. Uudet julkiset ja kaupalliset toimitilat poikkesivat kirkonkyläiden paikallisista tyyleistä ja perinteistä. Artikkelinä valottaa tämän maisemanmuutoksen historiaa kahdesta näkökulmasta: Miten moderni murtautui maalaispitäjiin? Miten paikallisyhteisöille tärkeiden tyylien ja paikkojen katoaminen koettiin? Esimerkkikuntana on eteläpohjalainen Ilmajoki.

Asiasanat: maisemanmuutos, kirkonkylät, maalaistaajamat, moderni

Suomalaiset maalaistaajamat kokivat huomattavan maisemanmuutoksen noin 30 vuodessa viime sotien jälkeen. Aluksi kyse oli halpuuttamisesta: jälleenrakentamiskauden materiaaalipula opetti rakentamaan entistä edullisemmin. Syntyi niukkuuden estetiikkaa. Poikkeusolojen, sääntelytalouden ja sotakorvausten vallitessa jälleenrakennettu tuotantokoneisto käynnistyi erilaisena. Tuotanto oli teollisempaa ja kaavamaisempaa. Mittakaava oli isompi.

Yhdenmukaistuva rakennusnormisto ja tarvikkeiden standardisointi enteilivät suurempaa murrosta. Se koettiin kirkonkylissä 1960-luvulla. Silloin taajamat samanlaistettiin. Arkkitehtuuri ja rakennusmateriaalit irtaantuivat paikallisista rakennustyyleistä ja -perinteistä. Kaavoitus yhtenäistyi vuoden 1959 rakennuslailla. Perustettiin seutukaavaliitot, ja kaavavelvoite levisi maalaiskuntiin. Syntyi suomalaisen kirkonkylän perustyyppi, joka on nähtävissä yhä 2020-luvulla: standardimaisesti toteutettuja liikennejärjestelyjä ja yhdyskuntarakentamista, suuria hallimaisia liiketiloja ja asuinrakennuksia elementtitekniikalla. Vakioratkaisuja olivat teiden oikaisut ja taajamien ohitustiet, vanhojen talojen purkaminen uusien liikerakennusten tieltä sekä mittakaavan kasvaminen tiiviisti rajautuneesta raittimiljööstä aukeisiin asfalttikenttiin. (Ranta 1999, 270, 275; Aarrevaara & Rönkkö 2015, 9.)

Samalla kun taajamat alkoivat muistuttaa yhä enemmän toisiaan, niiden sisäinen rakenne muuttui kerroksisemmaksi. Pankki-, kauppa- ja huoltamoketjujen toimitilat rakennettiin samoilla piirustuksilla halki maan piittaamatta siitä, millaiseen alueelliseen tyyliin ja maisemalliseen yhteyteen niiden piti solahtaa. Tämän maisemanmuutoksen historia on vielä monin osin kirjoittamatta; varsinkin se, miten maisemanmuutos koettiin suurten kaupunkien ulkopuolella. Miten moderni murtautui maalaispitäjiin, joiden kehittämisessä arkkitehtien rooli oli paljon pienempi kuin kaupungeissa? Mitä paikallisyhteisöille tärkeiden tyylien ja paikkojen katoaminen merkitsi? Miten muutos koettiin?

Traditionaalisen yhteisön turvallisuus syntyi jähmeydestä. Yhteisö katsoi menneisyyteen. Yhteisön muisti oli rakenteissa ja asioiden pysyvyydessä. Osaaminen, viisaus ja selviytyminen välittyivät tulevaisuuteen perintönä ja perinteinä. Modernisoituminen merkitsi katseen kääntämistä tulevaisuuteen. Menneisyys tallennettiin historiaksi. Sen monimuotoisuus haluttiin säilyttää aineistoina käsiteltävässä muodossa tulevaisuutta varten. (Heslon 2008, 21–23.) Näin ymmärrettynä modernista tuli traditionaalisen vastakäsite. Perinteiden ja perinnön varassa turvallisesti

selviytymisen sijasta tavoitteelliseksi tuli olojen, toimintaedellytysten ja -tapojen tarkoituksellinen kehittäminen, parantaminen, edistys, tehokkuus, järkipäisyys. (Noro 1991, 82, 88, 126.)

Kokemuksellisuuden merkitys on vahvistunut yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa 2000-luvun ensi vuosikymmeninä. Merkitystä on sillä, mitä muutos maksaa ja miten muutos lisää toimivuutta, mutta myös sillä, miltä muutos tuntuu: miten maiseman muuttuminen vaikuttaa ihmisten kuuluvuuden tunteeseen. (Riukulehto 2016, 13–19; Riukulehto & Suutari 2016.) Kokemus sisältää aina ajallisen ja tilallisen osan. Ne ovat mieleen tallentuneita muistoja ja maisemia paikoista, joissa on tapahtunut jotakin. Päivittäisessä elämässä kokemuksia kertyy yhä lisää. Näin muistojen ja maisemien tihentyessä tilasta tulee yhä enemmän paikka, jota on lähes mahdoton ajatella ilman paikkaan liittyviä tapahtumia, niissä osallisina olevia ihmisiä ja niiden herättämiä tunteita. (Ricoeur 2000, 28, 148, 150; Riukulehto 2020, 13–16.)

Paikkaan voi rakastua sekunneissa, mutta useammin siihen kiinnytään ja juurrutaan vähitellen vuosien mittaan. Silloin voidaan puhua juurtuneisuudesta. Esimerkiksi Yi-Fu Tuan (1974, 94; 1977/2011, 152–159) selittää kotiseudun muodostumisen tällaisena hitaana esteettisenä prosessina. Ihmiset tavallaan lunastavat rakennukset ja kulttuurimaiseman itselleen omilla kokemuksillaan. Kyse on kuulumisen tunteesta: tämä paikka kuuluu minulle. Minulla on siihen oikeus, koska se on minun mielenmaisemani osa ja minä kuulun sinne.

Maisema on rakentunut pitkän ajan kuluessa ja muuttuu jähmeästi. Sitä ja sen muuttumista voi käsitellä braudelilaisittain pitkäkestoisena rakenteena (Braudel 1969). Rakenteiden historia on pysyvyyden historiaa, tai jos näkökulmaa hieman käännetään, kuten Jacques Attali (2015) kirjansa nimessä, rakenteiden muuttuminen kuvaa tulevaisuuden historiaa (*histoire de l'avenir*). Kun rakennetta muutetaan nyt, sen jäljet näkyvät pitkään.

Pierre Nora (1983–1992) on kutsunut erityisiksi muistin paikoiksi sellaisia paikkoja, jotka saavat meidät muistamaan jotakin merkittävää. Kyseessä voi olla tähän tarkoitukseen rakennettu paikka, esimerkiksi muistokivi tai hautausmaa mutta myös jokin henkilökohtainen paikka, johon liitymme vahvoin sitein, vaikkapa oma koulu tai koti. Mielipaha, järkytys tai suru voi olla suuri, jos tällaisessa itselle tärkeässä ympäristössä tapahtuu muutoksia. Paikka ei enää ole sama, jos muistin paikat

häviävät. Nora puhuu myös muistin miljöistä, joissa erityiset paikat elävät kertomuksina, vaikka niistä ei olisi omakohtaista kokemusta. Tässä on syy, miksi ympäristön muutos voi järkyttää paikallisyhteisöä.

Sota katkaisi Suomen modernisoitumiskehityksen. Vasta 1960-luvusta tuli maaseudun modernisoitumisen taitekohta. Tässä artikkelissa Ilmajokea käytetään esimerkkinä yleisestä, koko Suomen läpäisseeistä mentaalisesta muutoksesta, jossa katse kääntyi traditiosta moderniin. Muutos näkyy selvästi Ilmajoella. Aikalaiskeskustelujen avulla osoitetaan, kuinka moderni vyöryi Ilmajoen kirkonkylään; kuinka vanha maisemakuva katosi, keskeiset kollektiivisen muistin paikat hävisivät ja tilalle syntyivät uudet paikat ja maisemat. Maiseman muutoskokemuksia tutkitaan paikallislehtien, Ilmajoen kunnan ja seurakunnan arkistoaineiston sekä tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Ensin tarkastellaan Ilmajoen maisemakuvan ainesosasia 1900-luvun alkupuoliskolla, sitten edetään kahden keskeisimmän rakennushankkeen – Ilmajoen uuden kunnantalon ja Herralan pappilan – kautta aikalaisten muutoskokemuksiin ja lopulta johtopäätöksiin.

Ilmajoella maiseman muutos oli dramaattinen; vanha raittimiljöö uusiutui niille sijoilleen, mutta ei ilman vastarintaa ja aikalaiskeskustelua. Paikkakunnalla 1960-luku oli jatkuvaa rajanvetoa sen suhteen, miten paljon terve yhteiskunta tarvitsee kiinnekohtia menneisyyteen – tarvitseeko laisinkaan? Keskustelu rakennuserinnöstä ja modernista arkkitehtuurista leimahti liekkeihin etenkin silloin, kun keskusteltiin uusista rakennushankkeista ja vanhan purkamisesta. Erityisen paljon peistä väännettiin kunnan hallinnollisen ja seurakunnallisen keskuksen – vanhan kunnallistalon ja Herralan pappilan – kohtaloista. Molemmat olivat Ilmajoen kirkonkylän vahvoja symbolirakennuksia.

Ilmajoen maisemakuvan ainesosat

Puistot ja koivujen varjostamat tiet, avara lakeus ja talonpoikaistalot rakennusryhmineen muodostivat Ilmajoen kirkonkylän eli Keskikunnan maiseman peruselementit 1900-luvun ensipuoliskolla. Kyrönjoen rantamien kaksikerroksisten talonpoikaistalojen riviä täydensivät virkamiesluokan ja suurmaanomistajien asumukset, kirkon rakennukset ja 1800-luvun lopulta lähtien myös liikerakennukset ja kunnalliset toimitilat. Näiden väliin jäi vehmaita viljelyksiä ja laajoja puistomaisia alueita.

Kuva 1. Ilmajoki ylpeili puutarhakulttuurillaan. Puutarhanhoidosta tuli suosittu harrastus myös talonpoikaistaloissa 1900-luvulla. Valokuvannut Matti Poutvaara. Kuvälähde: Museoviraston kuvakokoelmat.

Ilmajokiset olivat ylpeitä talonpoikaisesta kulttuuristaan. Suomessa valitsi vielä agraarikansallinen eetos. Maanviljelyssä oli kansan ikaikainen tuki ja turva. Komeita kaksikerroksisia pohjalaistaloja – kaksifooninkisia – pidettiin omavaraisen ja varakkaan pohjalaisännän parhaina aikaansaannoksina. Ilmajoki oli kaksikerroksisten pohjalaistalojen kantaseutua (Vuorela 1949, 58–59; Mäkelä & Riukulehto 2016, 38–39). Paikallisesta tyylittelystä huolimatta pohjalaistalot eivät itsessään erottaneet Ilmajoen kirkonkylää muista pohjalaiskylistä, vaan kyseessä oli laajempi alueellinen kulttuuri-ilmio, joka levittäytyi variaatioineen läpi Keski-Pohjolan (Vreim 1947; Mäkelä 2021). Pohjalaistalot liittyivät olennaisesti Ilmajoen rakennettuun maisemakuvaan, ja *Ilmajoki-Lehti* (8.6.1938; 18.11.1948, tästä eteenpäin IL) kertoi rakennusten vastaavan myös asukkaiden luonnetta.

Erot säädynmukaisessa asumisessa pienentyivät 1900-luvun alkupuolella. Suomen Matkailijayhdistyksen esittely kertoi vuonna 1930, että Ilmajoen pitäjä on ”sekä väkirikkain että parhaiten asuttu ja viljelty Pohjanmaan pitäjistä”. Kirkonkylän maiseman kannalta keskeisiä olivat puistot: ”Herraskartanoita, joita on kymmenkunta, voi ylipäänsä ainoastaan puistoistaan erottaa komeista talonpoikaistaloista, joiden omistajat eivät vielä ole oppineet panemaan arvoa tähän kulttuuritarpeeseen.”

(Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1930, 22.) Kirkonkylän hyvinvointi oli syntynyt talonpoikien ja säätyläisten yhteisistä ponnisteluista. Yksi Suomen vanhimmista yleishyödyllisistä seuroista, vuonna 1803 perustettu Ilmajoen maamiesseura, oli huolehtinut siitä, että uutuudet löysivät tiensä pitäjään ensimmäisten joukossa. Säätyläistalot oli ympäröity puistoilla ja tiet reunustettu koivuistutuksin. Maisemakuvan tunnistettavin elementti olivatkin puistojen lisäksi pitkät, joen suuntaiset koivukujat.

Koivupuistomme tarjoavat juhlanan näyn, ne kertovat pitäjän vanhasta kulttuurista asukkaiden kauneuden kaipuusta. Ilman puistojamme olisi pitäjämme alastoman näköinen yksitoikkoisella tasangollaan. Puistot muodostavat oleellisen osan Ilmajoen kasvoista. (IL 3.4.1957.)

Pohjalaistalojen, säätyläisten asumusten, puistojen ja koivukujien lomasta pilkistivät kunnan tärkeimmät rakennukset: kirkko (1766), Herralan pappila ja kunnallistalo (1896), joka oli alun perin rakennettu paikallisen nuorisoseuran Seurahuoneeksi. Kaikki rakennukset kantoivat ja kertoivat oman lukunsa pitäjän historiasta: kirkko viestitti pitäjän voimakkaista ja koko maan mittakaavassa toimineista kirkkoherroista. Pappila kertoi ajasta, jolloin Ilmajoki oli ollut Etelä-Pohjanmaan huomattavin emäseurakunta. Sen alue ulottui Kauhajoelta Alavudelle. Nuorisoseuran Seurahuone muistutti pitäjän talonpoikien noususta sivistyksen soihdunkantajiksi.

Herralan pappila oli ollut ”kirkkoruhtinaskunnan” jylhä keskuspaikka ja pitäjän monilukuisen säätyläisjoukon kokoontumispaikka. Puisto rakennuksen ympärillä oli saanut uutta ilmettä etenkin kirkkoherra (myöhempi kansanedustaja ja ministeri) Paavo Virkkusen aikana. (Koskimies-Envall 2016, 136–138). 1900-luvulla pappilasta tuli kaikkien ilmajokisten kokoontumispaikka. Siellä perustettiin yhdistykset ja seurat, siellä pidettiin kokoukset ja järjestettiin juhlat. Samalla kun seurakunnallisen tilan tarve kasvoi 1900-luvun alussa, pappilat alettiin mieltää yhä enemmän yksityiskodiksi – jota ne tietysti olivat aina osaksi olleet. Monet vanhat pappilat saivat uuden elämän yhdistettyinä kirkkoherranvirastoina ja seurakuntakoteina. (Backström 2018, 149–152; Mäntylä & Riukulehto 2020, 714.)

Paikallisen nuorisoseuran omistama kunnallistalo (oik. Seurahuone, 1896) oli alusta lähtien julkista tilaa. Rakennuksen lisäksi sen välitön ympäristö oli omistettu historialle, talonpoikien monivuosisataisen

menneisyyden merkiksi. Museorakennus oli maan vanhin maaseudulla (1914) ja rakennettu vanhan kirkon malliin. Sen välittömään läheisyyteen nousi vuonna 1924 Matti Visannin suunnittelema Jaakko Ilkan muistomerkki, joka muistutti 1500-luvun talonpoikaiskapinallisen ansioista ja rakensi tietoista, kansallismielistä muistin paikkaa. Ilmajoki oli Lapuan ohella maan voimakkainta oikeistolaisaluetta. Sotien jälkeen alue täydentyi Kalervo Kallion veistämällä Raivaajapatsaalla (1954). Muistomerkit ankkuroivat historiatietoisuuden kauemmas kuin yksilön oma muisti kantaa. Tällaisena muistokivien pystyttäminen oli yksi 1900-luvun vaihteen modernisoitumisen ilmenemismuoto kirjastojen, arkistojen ja museoiden rinnalla. Moderni tiede kannusti tallentamaan kaikkea, kun ei tiedetä, mitä aineistoja tulevaisuudessa tarvitaan. (Nora 1996, 1–14.) Suomessa tämän valistustehtävän omaksui kotiseutuliike.

Ilmajoen kirkonkylä nähtiin yhä 1950-luvulla paikkana, jossa aikaisempien sukupolvien ahkeruus, talonpoikainen näyttämisenhalu ja säätyläisperinteet kohtasivat miellyttävällä tavalla. Perinteistä kirkonkylää kehitettiin idylliseksi. Koivujen suojassa saattoi matkata useiden kilometrien matkan. Rakennuskannasta joka kymmenes oli 1800-luvulta. Se oli vähemmän kuin monessa muussa pohjalaiskunnassa, mutta niiden joukossa oli monia maakunnallisesti merkittäviä rakennettuja ympäristöjä. (Yleinen väestölaskenta 1960.) Useissa lehtiartikkeleissa suomalaisille kerrottiin, miten kotiseututyön mallipitäjä vaalii menneisyyden muistoa. *Helsingin Sanomat* (HS 25.4.1960) kuvasi, kuinka ”polveilevan joen kahden puolen ryhmittynyt kirkonkylän asutus muistutti kesäisenä päivänä laajaa kukkaiskenttää, jonka keskellä kohosivat menneiden aikojen muistoille pystytetyt monumentit”.

Kyrönjoen, vanhojen talojen ja puistojen kokonaisuus sai valtakunnallisen tunnustuksen, kun Ilmajoki osallistui vuonna 1957 Yleisradion kilpailuun maan kauneimmasta kirkonkylästä. Kilpailuun valmistautuva pitäjä puettiin parhaisiinsa, talojen ympäristöt ja tienvarret siistittiin. (IL 22.5.1957; 31.7.1957.) Ruovesi vei voiton luonnonmaisemallaan, Ilmajoki tuli toiseksi kulttuurimaisemallaan. Ilmajoella uskottiin, että menestys oli puistojen ansiota: ilman puistoja ei ”Ilmajoen kauneudesta paljon voitaisi puhuakaan”. Kunnanjohtaja Juho Monosen mukaan Ilmajoen maisemakuvalla olivat vielä vuonna 1960 ominaisia siistit, miltei kauttaaltaan maalatut talot puistoineen, puistokujineen ja puutarhoineen. ”Täällä on ihmiskäden aikaansaamaa kauneusnäköä, kun sensijaan moni muu

Kuva 2. Koivukujat olivat Ilmajoen tunnusmerkki. Kyrönjoen länsipuolella saattoi matkata puiden katveessa kilometrien matkan. Kuvälähde: Vesa Luoman kokoelmat.

paikkakunta voi ylpeillä yksinomaan Jumalan luomalla kauneudella kauniine järvimaisemineen.” (*Ilmajoen Joulu* 1960, 21–22.)

Helsingin Sanomat tunnisti enteellisesti, että Suomen kirkonkylissä puhalsivat navakat muutoksen tuulet. Lehti kertoi, että myös puutarhojen pitäjä, Ilmajoki, aikoo tulevaisuudessa rakentaa utterasti,

mutta samalla varoen niin, että keskustan monet historialliset nähtävyydet säilyttävät vanhan asunsa. Kaikesta huolimatta jokivarren ulkoinen leima muuttuu jatkuvasti. Tämän vuoksi kunta on päättänyt aivan lähivuosina valmistuttaa kotiseutuaiheisen elokuvan tallentamaan näkymiä sellaisina kuin ne ovat vielä tällä hetkellä. (HS 25.4.1960.)

Viimeisenä toimenpiteenä maiseman tallentamiseksi Ilmajoella tehtiin kotiseutu-elokuva, johon säilöttiin menneisyyden maisema kuvallisena esityksenä. Veikko Laihasen tekemä elokuva ”Ilmajoki – vanhaa etelä-pohjalaista kulttuuria” löytyy kansallisfilmografiasta (www.elonet.fi/elokuva/641574).

Uusi rakentaminen valtaa ”tyhjät alueet”

Tiivis, rationaalisesti toimiva kaupunki oli 1960-luvun ihanne (Ranta 1999, 273–281). Ilmajoen kirkonkylän väljästi rakennettu länsipuoli ei vastannut ihannetta. Vaikka maisema sai tunnustusta, julkikuva tuntui painottavan liiaksikin entisaikojen muistoja. 1950-luvun loppua kohden Ilmajoellakin voimistui puhetapa, jossa kirkonkylän ilmettä moitittiin aikansa eläneeksi. Se jopa haittasi Ilmajoen kasvua elinvoimaiseksi moderniksi kunnaksi. Eräs ilmajokinen tiivisti: ”maisemasilmä ei elätä” (IL 13.4.1978). Pitäjä oli ollut suomenkielisen Pohjanmaan veturi ja halusi edelleen olla esimerkkinä ympäröiville maalaiskunnille.

Kunnan päättäjien mielestä kirkonkylän kehittäminen polki paikallaan, koska kunnassa oli pulaa rakennettavasta maasta. Aiemmin ihailtuja puistoja ja pihapiirejä alettiin yhä useammin katsella sijoittajan silmin ”tyhjänä tilana”. Kohta pidettiin väistämättömänä, että puistot katoaisivat ennemmin tai myöhemmin. (IKA Kunnalliskertomus 1949, 25; IL 4.8.1954; ISA KiV 14.12.1964; KHK toimintakertomus 1974.) Vuonna 1957 puukujanteiden uusimisesta kannettiin vielä huolta, vaikka vanhan ilmeen vaalimista pidettiin vaikeana:

Nuo vanhat puistot häviävät viimeistään jonkun vuosikymmenen kuluttua, on siis istutettava nuoret puut vanhojen viereen. Tulevat sukupolvet saavat katsoa Ilmajoen nykyisiä kasvoja kuvista. He eivät anna meille anteeksi, jos lyömme laimin huolehtia puistojemme tulevaisuudesta. (IL 3.4.1957.)

Kirkonkylän saneerauksen aloitti kuitenkin Tie- ja vesirakennushallitus (TVH). Se päätti leventää kahden keskustaajaman – Keskikunnan ja Koskenkorvan – välistä maantietä ja kuljettaa sen pitäjän keskeisimpien puistojen kautta. Toimenpide pakotti kaatamaan maantietä reunustavat koivut. Näin lähtölaukaus ja lupa pitäjän suurisuuntaiselle muokkaamiselle oli annettu. Moderni tunkeutui vääjäämättömästi myös Ilmajoelle.

Kehitys oli tyyppillinen koko ilmajokiselle säätyläispohjaiselle puutarhakulttuurille. Vanhat puistot väistyivät. (Koskimies-Envall 2016, 136–138.) Kun keskustaan ei kohdistunut suurta rakennuspainetta 1940-luvulla ja autojenkin määrä pysyi melko maltillisena, saivat laajat puistot uinua vielä rauhassaan, mutta suuriin rakentamattomiin alueisiin loivat silmäyksiä kaikki, jotka tarvitsivat sopivia tontteja rakennuksilleen (ISA KiV 14.12.1964, 7§; KHK toimintakertomus 1974). Maisemanhoito oli

Kuva 3. Ensimmäiseksi Ilmajoelta katosivat koivukujat ja puistot. Teitä levennettiin ja puistomaisia alueita kaavoitettiin yksityiselle ja julkiselle uudisrakentamiselle. Ohikulkuteiden rakentamisella pyrittiin ohjaamaan nopea liikenne pois keskustoista. Vanhojen teiden mutkat oikaistiin turvallisuussyistä. Maansiirtokoneilla tietä syntyi paikkaan kuin paikkaan. (Ranta 1999, 33, 270.) Kuvälähde: Vesa Luoman kokoelmat.

1950-luvun loppupuolella jo lopullisen kuoliniskun odotusta, välttämättömien epäkohtien korjaamista (IKA Kunnalliskertomus 1949, 25).

Aikalaiskirjoittelussa ”nykyajan vaatimuksille” osoitettiin järjestään ymmärrystä. Kaikki eivät kuitenkaan ymmärtäneet, miksi tielinjaus piti levittää pitäjän keskeisten maamerkkien päälle: ” – miksi tie levitetään juuri sille sivulle, jossa on taloja, puutarhoja ja kauniita puistoja, vedetään talojen seiniin kiinni ja tuhotaan puistot ja puutarhat.” (IL 11.2.1959.) Myöhemmin TVH:n työtä kutsuttiin paikallislehdessä ”puistojen tarvelemiseksi” (IL 8.8.1962).

Santavuori-lehdessä (30.9.1964) kuvattiin vanhojen kulttuuriarvojen ja uuden ajan tarpeiden ristiriitaa: ”Nyky aika on armotonta, se ei säästä, ei armahda – ei vanhoja puutarhakoivujakaan enempää kuin kauniita pensasaitojakaan. – Se on eräänlaista maisemanraiskausta, jota monet talonomistajat ja puutarhan kasvattajat katselevat vesitippa silmäkulmassa.”

TVH:n asenne oirehti voimistunutta kuntakeskusajattelua, jota monistettiin kaikkialle Suomeen. Itsellisten Ilmajoella, kunnassa, jota ei ulkopuolelta määrälty, se yllätti. TVH:n kaivinkoneet jatkoivat maiseman muokkaukasta läpi vuosikymmenen, niin että ”isännät sadattivat ja emännät voivottelivat”. Tienvarsipuistot muuttuivat ”rankaläjiksi”, kuten *Ilmajoki-Lehdessä* valitettiin. (IL 21.10.1965.)

Vanhojen rakennusten katoaminen

Puistojen katoaminen oli maisemakuvan muutoksen ensimmäinen vaihe. Seuraavaksi tarkasteluun joutui vanha rakennuskanta. Talonpoikainen Ilmajoki piti vielä 1930-luvulla pohjalaista punamullattua taloa valkoisine ikkunalautoineen esimerkillisenä talotyyppinä: ”Myönnettävä onkin se erittäin hyvin puettaa tasaista ja muiden mielestä yksitoikkoista lakeuttamme. Meidän on syytä tarkoin säilyttää tämä punainen talotyyppi.” (IL 8.6.1938.)

Paikallisista perinteistä alettiin etäännyä jälleenrakennuskaudella: kalliin hirsirakentamisen sijaan ihanteeksi tuli huokeampi pystypiirutekniikka korvikemateriaaleineen ja tyyppiirustuksineen. Kaavoitus antoi sotien jälkeen selvät ohjeet ja suunnan maaseututaajamien rakentamiselle. Uusissa normeissa uudisrakennuksesta vaadittiin erillisiä rakennuspiirustuksia. Jälleenrakennuskauden tyyppiirustukset olivat teollisen rakentamisen ja standardisoinnin ensiaskeleita, mutta rakennusteollisuuden laajempi murros koitti 1960-luvulla. (Ranta 1999, 273–275.)

Suurin osa yksityisistä ja julkisista rakennushankkeista, joihin Ilmajoella 1960-luvulla ryhdyttiin, oli täysin vapaaehtoisia. Ajopuuteoriasta ei ole kysymys: päätökset tehtiin itse ja seuraukset ymmärrettiin. Ilmajoen uinuvasta kirkonkylästä haluttiin tehdä uudenaikainen kuntakeskus. Esikuvat löytyivät läheltä: naapuripitäjään Seinäjoelle alettiin rakentaa Alvar Aallon suunnittelemaa monumentaalista hallintokeskusta, jossa oli kyse pohjimmiltaan samasta asiasta: vastaperustettu, eteenpäin pyrkivä kaupunki halusi tietoisesti karistaa kauppala-ajan ilmeen. (Aaltonen 2004; Tyrväinen 2016, 27–31.)

Rakentaminen käynnisti Ilmajoella arvokeskustelun, jossa traditionaalisen mentaliteetin murtuminen tuli selvästi ilmi. Tämä tukee Kari Immosen (1996) ajatusta, jonka mukaan moderni mentaliteetti kypsyi 1950–1960-lukujen taitteessa myös maaseudulla vallitsevaksi

kokonaisuasenteeksi. Uutta ajattelutapaa luonnehti moderni suuntautuminen tulevaisuuteen, tekniikkaan ja edistykseen. Se ei ollut enää eliittien puuhastelua vaan aidosti laajojen kansanjoukkojen oikeaksi kokema tapa toimia. Seuraavina vuosina tehtiin sarja päätöksiä, jotka poikkesivat perinteisistä esteettisistä ratkaisuista. Paljon uusia materiaaleja ja tekniikoita omaksuttiin. Perinteikkäässä maaseutupitäjässä ajattelutapojen murros johti pitkälliseen keskusteluun historian merkityksestä ja muistin paikkojen tarpeellisuudesta, kun kaikki Ilmajoen Keskikunnan merkkirakennukset kirkkoa lukuun ottamatta joutuivat uudelleen arvioitaviksi.

Kunnantalo – moderni saapuu Ilmajolle

Funktionalismi oli modernin arkkitehtuurin elinvoimaisimpia ajatuksia. Se alkoi levitä kaupunkien ulkopuolelle Suomessa vasta sotien jälkeen, varsinkin 1960-luvulla. Uudet rakentamistavat levittivät funktionalismin ihanteita, betonielementtitekniikka niistä tärkeimpänä. Mutta modernismiin kytkeytyi myös laajempi uudistusvire: ajatus siitä, että huomispäivästä tehdään eilistä parempi. Funktionalismi ja suomalainen hyvinvointiyhteiskunta valloittivat Suomea tasatahtia. Arkkitehtuurin arkipäiväistyminen on samalla yhteiskunnallista emansipaatiota, tasa-arvon lisääntymistä. Tulevaisuususkko johti ennakkoluulottomaan moduulijärjestelmien, minimalismin ja japanilaisen arkkitehtuurin piirteiden versiointiin myös Suomessa. Kaikesta turhasta riisuttu rakennus oli vastaveto etenkin vuosisadan taitteen kertaustyyleille. Aikakauden arkkitehdit kavahtivat kaikenlaista historismia, kuten kertaustyylejä ja sitaatteja menneisyydestä. Kaupunkien uusrenessanssitalot ja maaseudun nikkarityyliset puurakennukset edustivat innokkaimmille modernisteille rakennustaiteen pohjanoteerauksia. (Ranta 1999, 292–296; Vartola 2014, 47–49, 57–69.) Ilmajolla sellainen oli esimerkiksi vanha kunnantalo koristeellisine yksityiskohtineen.

Vanhan kunnallistalon kunnosta ja historiallisesta arvosta esitettiin kovin erilaisia mielipiteitä. Perinteisen rakentamisen ja modernin arkkitehtuurin kannattajat ajautuivat talon kohtaloa pohtiessaan eri linjoille (IL 29.6.1960). Myös kauneuskäsitykset osoittautuivat hyvin erilaisiksi. Useiden mielestä vanha kunnallistalo oli jo 1950-luvulla käynyt ahtaaksi, epäkäytännölliseksi ja vanhanaikaiseksi. Siltä se näytti, kun kuntapäätäjät tähyilivät naapurikuntaan, Seinäjoelle. Siellä monumentaalikeskustan, seurakunnallisten ja kunnallisten hallinto- ja kulttuuritilojen,

rakentajaksi oli valittu Alvar Aalto. Ensimmäiseksi oli kuitenkin valmistunut kirkko, hohtavan valkoinen katedraali, Lakeuden Risti. Oma vanhaa kunnallistaloa luonnehdittiin peräti kolkoksi, pimeäksi ja vankilamaiseksi (IL 19.4.1967). Toisia epäilytti historiaa vailla oleva uudisrakennus, jonka ilmiasulle esitettiin ikäviä vertailukohtia:

Emme voi yhtyä niihin, jotka sanovat, ettei [kunnallis]taloon liity mitään pietee-tiarvoja. Emme myöskään niihin, jotka sanovat tuon vanhan talon olevan häpeäksi koko pitäjälle ja se rumentaa ympäristönsä. Vasta sitten voidaan puhua rumennuksista ja epäsoinnista, jos vanhan kunnallistalon paikalle rakennetaan jokin viljavarasto, autoverstaasta, navettaa tai kanalaa muistuttava moderni virkatalo. – – Omasta mielestämme kunnianarvoisa, historiarikas kunnallistalo saisi elää ja olla paikallaan vielä toistaiseksi. Maalia päälle, niin ei se ainakaan ympäristöään rumenna. (IL 29.6.1960.)

Kunnantalosta käyty keskustelu oli ensimmäinen Ilmajoen maisemanmuutokseen liittyvä julkinen mielipiteidenvaihto, johon yhdistyi myös rakennussuojelun näkökulma. Uudisrakennus ei saanut täysin varauksentonta kannatusta, ja myös vanhan talon yli puolivuosisataista tarinaa pidettiin tärkeänä. Uudistusmieliset olivat enemmän äänessä. Vanhan rakennuskannan puolustuksen puheenvuoroja käyttivät näkyvimmin kotiseututoimijat. Ilmajoki-Seuran johdolla keskusteltiin vanhan rakennuksen kunnostamisesta johonkin uuteen käyttötarkoitukseen, mutta kunnalla ei ollut asiaan kiinnostusta. (IL 8.5.1963.)

Kunnan johtavat virkamiehet näkivät vanhassa kunnantalossa ilmiselviä tilallisia puutteita, mutta luettelivat koko joukon muitakin perusteluja uudisrakentamisen tueksi ja vanhan säilyttämistä vastaan: kunta tarvitsi kunnolliset arkistotilat ja juhlasalin. Vanha rakennus oli laajentuneelle kunnallishallinnolle auttamattoman ahdas. Uuden aikakauden hallintovirkamiehille rakennus oli taakka. Eteenpäin kurkottavan kunnan oli suuntauduttava tulevaisuuteen ja viestittävä myös rakentamisella uudistuskykyään. Uusi virastotalo olisi lähtölaukaus koko pitäjän kasvojen kaunistamiseen ja nykyaikaistamiseen. (Il 4.1.1961; 11.6.1961; *Ilmajoen Joulu* 1961.) Samoin sanankääntein puolusteltiin rakentamista myös Seinäjoella. Ilmajoen entinen kappeliseurakunta oli tärkeä verrokki siksikin, että sen lähtötilanne ei ollut 1960-luvun alussa juuri Ilmajokea kummoisempi, mutta kasvava kauppala oli jo tunnistanut julkisrakentamisen esimerkillisen voiman, jolla luotiin edellytyksiä uudelle kasvulle.

Kunnianhimoista ratkaisua haettiin myös Ilmajoella, jossa uudenaikaista rakennuskantaa edustivat oikeastaan vain yksi osuuskauppafunkista

henkivä liikerakennus ja vastavalmistunut horisontaalinen Herralan koulu. Yleinen ilmapiiri oli Suomessa kääntynyt vanhaa rakennuskantaa vastaan. Rakennussuojelu oli käytännössä tuntematonta. Muinaismuistolaki suojasi tehokkaasti linnat ja linnoitukset, kirkkolaki kirkkorakennukset, ja vuonna 1959 voimaan tulleet rakennuslaki ja -asetus antoivat periaatteessa eväitä myös paikalliseen rakennussuojeluun. Lain suomaa mahdollisuuksia ei kuitenkaan käytetty. Antero Sinisalo (1968) toteaa teoksessaan *Kehittyvä kotiseututyö*: ”Onkin sanottu, että vain kieltolaikiin on suhtauduttu yhtä välinpitämättömästi kuin näihin kotiseudun kauneus- ja kulttuuriarvoja suojaaviin pykäliin.”

Lainsäädäntö tarkentui viiveellä, vasta kun kokonaisia kaupunginosia oli purettu. Vuoden 1964 lopulla säädetty laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta toi uuden keinon vanhojen rakennusten turvaamiseen. Kirkollisten rakennusten suojelusta säädettiin samana vuonna uudistetussa kirkkolaissa. Ongelmana oli se, ettei oikein hahmotettu, mihin lait lopulta taipuivat. Rakennussuojelulain soveltaminen käynnistyi hitaasti. (Turunen 2004, 187–189; Kivilaakso 2010, 4.) Haluttomuus johtui osaltaan myös siitä, että kotimaiseen arkkitehtuurikeskusteluun oli vakiintunut puhetapa, jossa modernismi esitettiin poikkeamana ja irtautumisena vanhasta. Verrokin etsiminen arkkitehtuuriin menneisyydestä oli turhaa. Uusi aika vaati uuden lähestymistavan. (Vartola 2014, 57–65.)

Tuolle kannalle kallistui myös Ilmajoen kunnanhallitus esittäessään alkuvuodesta 1960 täysin uuden toimitalon rakentamisesta (IL 9.3.1960). Valtuuston päätös talon rakentamisesta saatiin vuonna 1961. Pitäjän parhaalle paikalle ei sopinut mikä tahansa laatikkomainen rakennus, kuten julkisessa keskustelussa todettiin (IL 22.3.1961). Hätiköiden ei silti edetty. Rakennuksesta haluttiin tehdä aikaa kestävä kiintopiste ja katsetta ohjaava monumentti, jonka suunnittelijaksi kelpuutettaisiin vain nimekäs arkkitehti. Kilpailukutsut lähetettiin kolmelle arkkitehtitoimistolle. Kirjasto haluttiin sijoittaa osaksi uutta hallintokeskusta, eikä suunnitelluissa neliö- ja kuutiomäärissä kitsasteltu. (IL 5.4.1961; 26.7.1961; 16.5.1962.) Talon kustannusarvio liikkui kahdessa miljoonassa markassa. Suunnittelukilpailun ehdotuksien työnimet viittasivat Ilmajoen historiaan, ehkä hieman yksipuolisesti: 1. ”Vaan heilutteli nuijaa”, 2. ”Kolmifooninkinen”, 3. ”Nuijamies”. Voittajaksi selviytyi jo mainetta niittänyt arkkitehti Keijo Petäjä ehdotuksellaan Kolmifooninkinen. Alvar Aallon tavoin Kuortaneella syntyneen arkkitehdin tehtäväksi tuli laatia yksityiskohtaiset

suunnitelmat kookkaalle, kuutiomaiselle rakennukselle, jonka ulkomitat olivat 32 x 32 metriä. (IL 16.8.1961.)

Rakennussuunnitelmasta käyty keskustelu osoitti kuitenkin, että Petäjällä oli halua tunnistaa talonpoikaisen ympäristön erityispiirteet. Hän vetosi myös omaan ”pohjalaisuuteensa” ja muistoihin lapsuudenmaiseista, jotka olivat jättäneet hänen tilakäsitykseensä muistumia talonpoikaisten rakennusten massoittelemasta. Petäjä kotiutti modernin arkkitehtuurin Ilmajoelle vetoamalla perinteen ja modernin moniin yhteyksiin, vaikka funktionalismin ideaan lähtökohtaisesti kuuluikin ajatus siitä, että uuden rakennuksen piti aina erottua vanhasta, ei suinkaan sopeutua siihen (Ranta 1999, 277). Rakennuksen suuruus selvisi monelle kuntalaiselle vasta rakentamisvaiheessa: ”Uudesta kunnantalosta tulee todella mahtava rakennus – sitä ei maallikko piirustuksista ja pienoismalleista käsittänytkään”. (IL 25.7.1961; 15.4.1965; 29.1.1965.)

Aikataulu ei lopulta pitänyt, mutta ilmajokelaisia lohdutti tieto, että valmistuessaan rakennuksesta tulee ainutlaatuinen. Talon vihkiäiset odotettiin vuoteen 1965 saakka, jolloin tunnelma Ilmajoen kunnassa oli ruudinherkkä: Koskenkorvan taajama lähikylineen oli eroamassa itsenäiseksi Santavuoren kunnaksi. Erohanke synnytti muun muassa kuntajakoa puolustavan paikallislehden, *Santavuoren*. Koskenkorvalaisia hiersivät kunnantalon karanneet kustannukset, mutta kyse oli myös palvelujen jakautumisesta. (Mäntylä & Riukulehto 2020, 263–264.) *Santavuori*-lehti otti voimakkaasti kantaa rakennusta vastaan. Rakennuksen suuruutta kuvattiin elävin sanakääntein. Osansa sai myös Seinäjoen kaupungintalon ”äärimmilleen kehittynyt suuruudenhulluus”:

varmaa on, että kun asianomainen on puoli päivää kiertänyt tuossa 'Lakeuden linnassa' niin onpa mieli jo muuttunut Ilmajoenkin kunnallistalon suuruustarpeiden suhteen, ja asianomainen tekee itselleen kysymyksen: Mitä me tosiaankin teemme tuollaisella humiskalla? (*Santavuori* 20.6.1963.)

Tammikuussa *Santavuori*-lehti (8.1.1964) laski, että jokainen kuntalainen maksoi 12 pennin veroäyriksensä 2 penniä uutta kunnantaloa. Lehti seurasi myös rakentamisen edistymistä (*Santavuori* 6.5.1964; 27.5.1964).

Yläkuvamme nousevasta mammutista, uudesta kunnantalosta. Vielähän kuvai [sic!] ei tee oikeutta nousevalle 15.000 m³, mutta kun aika kuluu, niin talokin huomataan – kahdellakin tavalla. Se nimittäin näkyy ja tuntuu... (*Santavuori* 26.3.1964.)

Kuva 4. Purettavaksi tuomittu vanha kunnallistalo ja uusi kunnantalo ehtivät olla vierekkäin muutamien kuukausien ajan. Keijo Petäjän piirtämä uusi kunnantalo oli edeltäjänsä vastakohta. Voimakas räystäslinja, tasakatto ja punatiilipinnat kertoivat rakennustapojen ja mieltymysten muutoksesta. Kuvälähde: Ilmajoen kunnan arkisto.

Talon ensiarvioissa tottumuksen ja uutuuden viehätysten ristiveto oli ilmeinen. Vanhaa kunnallistaloa kaivattiin, olihan sitä totuttu pitämään Ilmajoen keskipisteenä. Samalla usko moderniin rakentamiseen liittyvästä tasa-arvosta joutui koetukselle. Alkuinnostus vaihtui pettymykseen, kun maisemaan kohosi kaikki muut rakennukset varjoonsa jättävä kuutio, mutta rakennustaide ei sittenkään näyttänyt olevan aikalaisille tärkein asia. Rohkea arkkitehtuuri jäi aluksi hintalapun varjoon. Kunnan ylin johto ei perääntynyt lehtien ryöpytyksessä: he pitivät Petäjän modernia luomusta mestariteoksena (IL 2.2.1964). Rakentamisella on aina osoitettu myös valtaa. Vanhan vallan merkit täytyy hävittää ja tilalle rakentaa uudenaikaisempaa ja näyttävämpää kuin entinen. Sotienjälkeisessä Suomessa korostettiin myös rakentamisella maan nykyaikaisuutta ja moderniuutta. (Ranta 1999, 277.) Monumentaalisuus, pitkät varjot – modernin nurjempi puoli – jäivät hallitsemaan keskustelua. (IL 25.5.1966; 25.5.1966; 18.11.1965.)

Miten koen nykyisen Ilmajoen, mitä näen, mitä löydän kun liikun ja pidän silmäni auki. Oltuani parisen vuotta poissa pitäjistä – saanen tarkasteluuni jo tarpeellista objektiivisuuttakin. Kotipitäjäni katukuva alkaa kieltämättä muistuttaa asutustaajaman näkymää. Yht’äkkiä on puhjennut rakentamiskuume ja sinne tänne on noussut uusia taloja. On uusia lääkärintaloja, kansakouluja, liiketaloja. Kauan eläköön varsinkin kunnallistalon pytinki. – – Arkkitehtonisesti se ei kyllä ole kaunis, korkeintaan kömpelö. Mutta mahtavahan sen vain olla pitikin. Jääkööt se tuleville sukupolville muistoksi siitä, kuinka täällä oli joskus patriarkallinen isäntäsukupolvi, joka halusi pystyttää itselleen mällevän muistomerkin – ja kalliin – – Vähän aikaa sitten kunnanvaltuustossa oli vain kaksi puoluetta amerikkalaiseen malliin: koskenkorvalaiset ja muut. Nyt on sekin palautunut monihaaraistempiin uomiinsa ja sovintoon on entistä vaikeampi päästä. (Juhani Honkasalo, IL 25.5.1966.)

Rakennusta arvioitiin pohjalaisen komeilun 1960-lukulaisena päivityksenä: voimakas räystäsrakenne kuvasi harteikasta pohjalaisisäntää ja rakennuksen sisäaula toi mieleen umpipihan (Mäki-Rautila 2018). Miellyttävä tai ei, pelkästään jyrävä koko teki siitä oman aikansa ilmajokisen symbolin ja asetti mitta-asteikon, jolla kaikkea rakentamista seuraavina vuosina tarkasteltiin. Petäjä sai vielä toisenkin toimeksiannon kirkonkylästä, pankkirakennuksen, joka oli kuin kunnantalo pienoiskoossa. Tuota rakennusta kiiteltiin miellyttäväksi ja näyttäväksi (IL 9.3.1966). Vähitellen Kyrönjoen länsipuolelle syntyi julkisrakentamisen keskittymä. Syystäkin eräs paikkakuntalainen totesi: ”Harvassa kunnassa lienee rakennettu parin kolmen vuoden kuluessa niin paljon kuin Ilmajoella.” Pääasia tuntuikin monelle olevan se, että ylipäätään rakennettiin (IL 22.11.1967).

Herralan pappila – kiistelyä historian merkityksestä

Kirjailija Lauri Pakkalan romaanissa *Pikitie* (1963) Ilmajoen kirkonkylän sivuuttavan valtatie rakentaminen kuvaa samalla maaseudun ihmisten elämänpiirissä tapahtunutta murrosta.

Putula käveli takaisin ikkunaan ja antoi katseensa liukua Pikitien tuntumaan, missä miehet, nuoret ja vanhat, toteuttivat jonkun viisaan tieinsinöörin älytöntä suunnitelmaa. He olivat purkaneet taloja, pirstoneet puutarhoja ja rakentaneet tilalle tietä, kallista, komeaa, leveää ja väljäväyläisiä, jota oli mukava mennä ja tulla – – Sellaista toi tullessaan uusi, mielettömän kiireinen aika, jatkoi Putula mietiskelyään. – Kaikki helvetin kuvakoneet ja Pikitiet. (Pakkala 1963, 9–14.)

Kuva 5. Herralan pappila oli maan komeimpia kirkkoherran asumuksia. Valokuvannut Matti Poutvaara (1945). Kuvalähde: Museoviraston kuvakokoelmat.

Paikallislehtien aikalaiskuvauksissa kiireen tuntua jopa liioiteltiin. Sivukyliltä Ilmajoelle pistäytyneen oli kiiruhdettava taajamassa pistäytyes sään – enää ei eletty syklisenä toistuvaa, vuodenkiertoa seurailevaa aikaa.

Ajasta ja muistojen pysyvyydestä oli kyse myös Ilmajoen merkittävimmässä rakennusperintökeskustelussa, joka käytiin Herralan pappilan yhteydessä 1960-luvulla. Moni vanha pappila joutui väistymään, kun seurakuntien virkatalo-ohjetta lievennettiin. Uusi ohjeistus suositteli uudisrakentamista vanhojen pappiloiden kunnostamisen sijaan. Herralan pappilalla oli erityisasema Ilmajoen historiallisten rakennusten joukossa, ja sillä oli myös valtakunnallista merkitystä. Pirkko-Liisa Melartin vetosi yksityiskohtaisessa kannanotossaan: ”Tajuammeko vähitellen, että vanhoja pappilarakennuksia on jäljellä vain kuutisenkymmentä [Suomessa]. Tajuammeko edes niiden yhdennellätoista hetkellä, että niistä jokainen olisi pelastettava?” (IKK Melartin 1965).

Ajan uudistusvire kosketti myös seurakunnallista elämää. Pappilan päärakennus oli 1800-luvun alkupuolelta, ja sen laajennukset ajoittuivat 1800-luvun puoliväliin. Herralan pappila mainittiin 22 huoneellaan

Suomen, ellei peräti Pohjoismaiden suurimmaksi pappilaksi. Senkin kun-
nosta esitettiin täysin vastakkaisia näkemyksiä. Vaikka rakennusta
syyntätiin ahkerasti, yhteistä näkemystä ei löytynyt. Rakennuksen
monista rakennustaiteellisista ja kulttuurihistoriallisista arvoista oltiin
Ilmajoella tietoisia. Purkaako vai ei? Päätös uuden pappilan rakentami-
sesta oli lopulta suoraviivainen ja selvä. Olihan kirkkoherran asuintalon
uudistamistarve tunnistettu jo 1950-luvun lopulla. Herralan pappila kat-
sottiin aikansa palvelleeksi vuoden 1963 tarkastuksessa. Rakennustoimi-
kunnan tehtävänannossa kuuluu selvä viesti – haluttiin nimenomaan
uudisrakennus:

Valtuusto antoi rakennustoimikunnalle valtuudet menetellä nykyisen Herralan
pappilan rakennusten kanssa parhaaksi katsomallaan tavalla, tarpeen vaatiessa
myös purkamisoikeuden. Vaikka ymmärrettiinkin mainehikkaan rakennuksen
historiallinen arvo, niin katsottiin kuitenkin, että sen säilyttäminen muinaismuisto-
na, tulee seurakunnalle jatkuvasti kalliiksi ja lisäksi se vie runsaasti muuhun
tarvittavaa rakennustilaa. Päätös yksimielinen. (ISA KiV 15.12.1963.)

Kirkkovaltuuston asettama rakennustoimikunta ehdotti kokonaan uuden
pappilan rakentamista kirkkoherralle. Kokonaisuuteen tulisi myös kirk-
koherranvirasto ja eri rakennuksena virkailijoiden asuintilat. Suunnitteli-
jaksi valittiin lääninarkkitehti Olavi Kivimaa Jyväskylästä. Kirkkoval-
tuusto päätti vuonna 1964 purkaa kirkkoherran virkatalon ja muut ympä-
ristön rakennukset. Tilalle kaavailtiin uudenaikaisia, tasakattoisia ja
matalia rakennuksia, jotka soveltuisivat paremmin uudistuneen seura-
kuntatyön tarpeisiin. Tämäkin päätös tehtiin yksimielisesti, eikä se jät-
tänyt mitään arvailujen varaan: ”Valtuusto lausui yksimielisesti hyväksy-
misensä näistä suunnitelmista ja antoi suostumuksensa myös vanhan
pappilarakennuksen purkamiseen.” (ISA KiV 22.6.1964.)

Tiedotusvälineiden ensireaktiot olivat aluksi toteavia. *Santavuori* piti
suunnitelmaa hyvänä. Lehti hyväksyi myös vanhan pappilan purkamisen,
kunhan uusi ensin valmistuisi. (*Santavuori* 1.7.1964; ISA KiV 14.12.1964.)
Julkisen keskustelun vuoro oli vasta sitten, kun vanhan pappilan purka-
misesta oli linjattu ja uuden rakentamisesta tehty sitova päätös. Joulu-
kuussa 1964 lehtiin ryöpsähti useita kannanottoja vanhan pappilan säi-
lyttämiseksi. Reaktiosta selviää, että Ilmajoen uudenaikaistamisprojekti
oli sillä erää saavuttanut lakipisteensä. Herralan pappila saattoi vaikuttaa
parhaat päivänsä nähneeltä seurakunnalliselta rakennukselta, mutta se
oli myös pitäjän tärkeimpiä paikkoja muistuttaessaan 450 vuoden

seurakunnallisesta taipaleesta. Ajatus siitä, että pappila purettaisiin, leimattiin nyt yleisesti pyhäinhäväistykseksi:

On varsin oikein, että Ilmajoella uusitaan myös seurakunnallisia rakennuksia, sillä ovathan ne melkolailla takapajuisessa asemassa kunnallisten virkatalojen ja -asuntojen rinnalla. Mutta toisaalta on pahoiteltava sitä, että esimerkiksi Herralan pappilavanhus on saanut purkutuomion. Olisimme kovin mielellämme nähneet uuden pappilan kohoavan jonnekin muualle, että tämä 'arvokas vanhus' olisi saanut säilyttää asemansa ja jäädä olemassaolollaan kertomaan tuleville polville ajasta, jolloin Ilmajoki oli todellinen kirkkoruhtinaskunta. Purettavan pappilan mukana tulee katoamaan kappale seurakuntamme menneisyyttä, jota olisi ollut syytä pyrkiä säilyttämään tuleville polville. (Santavuori 23.12.1964.)

Kotiseutumuseon luottamushenkilöt muistuttivat rakennuksen historiallisesta arvosta:

On todella korvaamaton vahinko, jos tämä ainutlaatuinen hengellisen elämän ja toiminnan mahtava muistomerkki suuren pitäjäyhteisön keskuksessa poistuu näyttämöltä juuri kun Ilmajoen emäpitäjä ensi vuonna täyttää 450 vuotta. Nykyisenä kirkollisen ja hengellisen elämän murroskautena olisi tällainen näkyvä muistomerkki terveellisenä muistuttajana suuren pitäjän hengellisen elämän pitkistä vaiheista. Kun tämän suuren ja historiallisesti erittäin arvokkaan muistomerkin kohtalo nyt on vaakalaudalla – niin mielenkiinnolla seurataan, löytyykö mitään pelastavaa keinoa, joka tämän solmun aukaisisi. (Antti Tapola, Ilmajoen Joulu 1967.)

Kirkkovaltuuston päätöksiä seurasikin vilkas mielipiteiden vaihto, jossa talolle yritettiin keksiä uusia käyttömahdollisuuksia. Samalla pohdittiin myös rakennuksen historiallisia arvoja. Valtionarkeologi Nils Cleve ja Muinaistieteellisen toimikunnan tutkija Elias Härö pitivät rakennusta sekä rakennustaiteellisesti että kulttuurihistoriallisesti merkittävänä. Pohjanmaalla oli myös esimerkkejä säilytetyistä pappiloista. Herralan pappilan kohtalosta päättäminen sai monia käänteitä – välillä sitä oltiin ainakin osittain säästämässäkin – mutta lopulta purkaminen toteutui juuri kuten kirkkovaltuusto oli alun perin päättänyt. (ISA KHK toimintakertomus 1965.)

Museoväellä ei ollut juuri mahdollisuuksia vaikuttaa tapahtumiin, sillä seurakunta pysyi vankkumattomasti purkamisen kannalla. Ilmajoelle oli päätetty rakentaa uusi pappila. Vanhan rakennuksen kunnostaminen tai ylläpitäminen oli kallista, eikä vanhaa pappilaa tarvittu myöskään kirkkomuseoksi. Vuoden 1965 joulukuussa Muinaistieteellinen toimikunta ilmoitti jättävänsä Herralan pappilan kirkkovaltuuston vastuulle, eikä se

tehnyt anomusta rakennuksen säilyttämisestä. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton kotiseutusihteerä Väinö Tuomaala esiintyi pappilan puolesta ja toi esiin rakennuksen merkitystä matkailunähtävyytenä. Maakuntaliitto oli jo aikaisemmin lähettänyt seurakunnille vetoituksen, että vanhoille pappilarakennuksille annettaisiin niille kuuluva arvo ja niitä hoidettaisiin arvokkaasti. (Koskimies-Envall 2016, 141–143.)

Jos kunnantaloa koskeva kirjoittelu *Santavuori*-lehdessä oli räiskyvää, ei Herralan pappilaan kohdistunutta keskusteluakaan voi laimeudesta syyttää. Paikallinen kotiseutuyhdistys järjesti myös erityisen keskustelutilaisuuden, jossa puitiin pappilan kohtaloa vuonna 1966. Paikalle oli kutsuttu kaikki tahot, jotka olivat kiinnostuneita talon käyttömahdollisuuksista ja tulevaisuudesta. Tilaisuudessa kuultiin toisilleen täysin vastakkaisia mielipiteitä (IL 23.2.1966). Uudistushaluisten niskalenkki perinteenvaalihoista piti varmasti myös siksi, että Ilmajoella toistui tyypillinen tilanne. Vanhojen rakennusten kunnan arvioijat edustivat myöhäisemmässä vaiheessa rakennuttajatahoa. Herralan pappilan maat sijaitsivat Ilmajoen parhaalla paikalla Kyrönjoen rannan tuntumassa. Näin pappilan purkamiseen kannusti myös näkymä sen maiden uusjaosta. Aikalaispuheenvuorossa pappila nähtiin selvästi kotiseudun avainkohteena, eräänlaisen ”kirkkoruhtinaskunnan” entisenä pääpaikkana. Uutta pappilaa oli helppokin mainostaa vanhan luokkayhteiskunnan vastakohtana. Vanhassa pappilassa tilat oli jaettu eriarvoisiin yksityisiin ja julkisiin tiloihin; Kivimaan matala, tasakattoinen luomus viestitti vaatimattomuudesta ja toimivuudesta. Tilat oli räätälöity uudistuvan seurakuntatyön tueksi.

Silti historian ja muistojen sivuuttaminen kaihersi. Modernistisen arkkitehtuurin nähtiin liiaksi kietoutuvan yhteen periaatteeseen, käytännöllisyyteen, mutta ”ratkaiseeko pelkkä käytännöllinen arvo”, kysyttiin. Toisten mielestä Ilmajoen taakkana oli pitäjän vanhoillinen pohjavire, joka jarrutti elinkeinoelämää. Pitäjässä suorastaan ”tukehduttiin historiaan”. Säilytettiin vain ”vanhaa ja mädännyttä”. Näin uudisrakentaminen sidottiin myös Ilmajoella siihen perinpohjaiseen tuuletukseen, jota koko pitäjä kaipasi. Pappilan säilyttäjät pitivät asennetta lyhytnäköisenä, yhtenä oireena suomalaisen esine- ja rakennuskulttuurin vällanneesta, pelkkää käyttöarvoa korostavasta ajattelutavasta. Vähemmistöön jääneet ”konservatiivit” peräänkuuluttivat toimivalle paikallisyhteisölle menneisyyden kiintopisteitä; 2020-luvulla puhuttaisiin varmasti muistin

paikoista. Virkkusten ja Toivion kirkkoherrojen perheet kertoivat ajatuksiaan *Ilmajoen Joulussa* 1965. Ilkka Toivio kirjoitti:

Ajan tunnus: Tehokkuus ja taloudellisuus saattavat johtaa meidät väärille jäljille, jos ne kehottavat tai vaikkapa vain sallivat perinnerikkaiden saavutusten tuhoamisen. Me kadotamme siten yhteyden menneisyyteen, joka kuitenkin on pohjamme ja perustamme. (Ilkka Toivio, *Ilmajoen Jouluku* 1966.)

Tämä ajattelutapa on saanut aikaan kulttuuriarvojen hävitystä, jollainen ei vanhassa kulttuurimaassa tulisi kysymykseenkään. Tämän ajattelutavan mukaan on tehty vanhan kulttuurin hyväksi kaikki mahdollinen, kun paikkakunnalle on saatu museo. Vanha kulttuuri pistetään museoon, se ei saa elää. (IL 15.8.1965.)

Sirkka-Liisa Ranta on pohtinut paikkaan kohdistuvaa kiintymystä Tuanin luomalla topofilian käsitteellä: kiintymys on kestäväntä, silloin kun paikkaan liittyy muistoja. Kirkonkylien maisemanmuutoksen kannalta oleellista onkin juuri se, että muutoksesta tulee arkipäiväistä. Realismi voittaa idealismin, tehokkuus tehottomuuden. Tunteellisimmin muuttuneeseen raittimaisemaan suhtautuvat yhteisön ulkopuolella asuvat – ja juuri poismuuttaneet, kuten oli Toivioidenkin laita. Uudistuksissa muistojen paikat muuttuvat heille vieraiksi. (Ranta 1999, 294.)

Poismuuttaneiden pohdinnoilla ei ollut vaikutusta: päärakennus myytiin poissiirrettäväksi. Pappilan hyvä kunto paljastui viimeistään silloin, kun tukkiuormaaja riuhoi talon hirsiiä irti. ”Vähän haikein mielin monetkin rakennusten purkamista seurasivat, mutta niinhän asia on, että vanhan on väistyttävä uuden tieltä. Niinpä monet, jotka olivat vastustaneet vanhan purkamista, myönsivät erehtyneensä rakennusten kunnan suhteen.” (ISA KHK 1967.)

Vanhan pappilan viereen rakennettiin ensin ajanmukainen matala ja tasakattoinen kirkkoherran asuinrakennus, joka valmistui vuonna 1967. Seurakunnan kirkkohallintokunta pelkäsi loppuun saakka, että pitkäaikainen hanke syystä tai toisesta kariutuu, joten kirkkovaltuusto piti helpotuksena, kun lopulta vanhan pappilan vieressä komeili matala, tasakattoinen pappilarakennus. (ISA KHK 1967.) Vanhat ja uudet rakennukset olivat rinnakkain jonkin aikaa, sillä uusi kirkkoherran asunto ja kirkkoherranvirasto valmistuivat lähelle vanhaa päärakennusta. Pappilan puistot ja pellot avasivat lähitienoon rivitaloille ja julkisille rakennuksille.

Kuva 6. Herralan pappilan tasakattoiset uudisrakennukset nousivat vanhan talon kylkeen. Lopulta vanha pappilarakennus myytiin huutokaupalla purettavaksi. Kuvälähde: Museoviraston kuvakokoelmat.

Menetettyjen muistin paikkojen pitkä varjo

Herralan pappilan purkaminen jätti kollektiiviseen ymmärrykseen syvän jäljen. Rakennusperinnöstä ja ylipäätään historiasta keskusteltaessa ilmajokiset ovat palanneet pappilan kohtaloon yhä uudestaan vuosikymmenien ajan. Puheenvuoroissa toistuu harmi siitä, kuinka helposti rakennuksesta luovuttiin, kuinka itselle tärkeä paikka näin menetettiin, kuinka ainutlaatuinen maisema muutti luonnettaan ja kuinka tilalle saatiin tasapaksua ja muista erottumatonta. Tätä tematiikkaa ovat Suomessa aiemmin käsitelleet muun muassa Yrjö Sepänmaa ja Sirkka-Liisa Ranta. Sepänmaan mukaan kotiseutu tärkeine paikkoineen kytkeytyy yhteen

ihmisen elämänhistorian kanssa, ja muutokset näissä paikoissa voivat tehdä yhtä kipeää kuin omaan ruumiiseen kajoaminen. (Sepänmaa 1994, 279; Ranta 1999, 302.)

Kymmenessä vuodessa Ilmajoki oli muuttanut kasvonsa. Sitä tuskin tunnisti enää samaksi pitäjäksi kuin aikaisemmin, kuten eräät aikalaiset kuvasivat. Monet vanhat kiinnekohdat katosivat, kiireinen elämänrytmi valtasi alaa. Persoonallisen tilalle tuli anonyymeja teollisesti tuotettuja tiloja. Vieno Västi saattoikin ensimmäisen suuren murroskauden jälkimmäisen vielä keikutellessa vuonna 1969 todeta, että

Ilmajokinen kyläkuva muuttuu. Ei vain siksi että uudet talot ja laitokset nousevat maisemaan, tai parhaita rintavainioita halkovat uudet leveät valtatie, jotka vievät mihin vain, vaan myös siksi että hyvän Ilmajokemme kyläkuvista on häviämässä sellaista, mikä meille alkuasukkaille, on niin omaa ja rakasta. Ihmiset ja koko elämäntyylitkin ovat suuresti muuttuneet. Kyliemme elämäntahtiin sekoittuu jo vahvasti nykyajan kiireinen rytmi. (Vieno Västi, Ilmajoen Joulu 1969.)

Ilmajoen kasvot muuttuivat rajusti 1960–1970-luvuilla, paljon rajummin kuin naapuripitäjissä. Sen kirkonkylä on edelleen hyvin pitkälti tyyppilinen 1960-luvun murroskauden tuotos. Se ei ollut erikoistapaus vaan osa laajempaa kirkonkylien uudenaikaistumista. Silmiinpistävää oli muutoksen rajuus ja nopeus. Vaikka maailmansotien välilläkin oli uudistusvirettä, perustavanlaatuisen asennemuutos tapahtui vasta 1950-luvun lopussa. Sotienjälkeinen aika on mahdollista ymmärtää myös tilintekona menneisyyden kanssa. Arkistoisimvimma – kuten kotiseutuelokuvan tuottaminen – oli valmistautumista perinpohjaiseen muutokseen. Vanhojen piirteiden dokumentointi antoi oikeutuksen menneisyydestä irtaantumiselle. Aikalaiset eivät pitäneet lopputulosta erityisen kauniina, mutta esteettisiin arvoihin vetoaminen ei ollut aikalaiskeskusteluiden pääjuonne. Uuden kunnantalon nähtiin massiivisuudellaan rikkovan pysyvästi maisemaa, eikä se istunut historialliseen miljööseen erityisen onnistuneesti. Muuten uudenaikainen rakentaminen kirvoitti vähemmän huomioita. Ymmärrettiin, että uudet koulurakennukset ja kunnanlääkäritalot olivat välttämättömyys, jossa estetiikan oli tuettava funktiota.

Herralan pappilan yhteydessä voi kuitenkin puhua syvemmästä harmistuksesta, joka osaltaan vaikutti siihen, että läheinen Yli-Lauroselan talonpoikaistalo päätyi Museoviraston hallintaan, museoititiin ja avattiin yleisölle vuonna 1973. Samoin pitkään kouluna palvelutta kartanorakennusta, Herkoolia, ei purettukaan, vaan se entisöitiin vanhoja menetelmiä

hyödyntäen. Se, että kulttuurimaisemasta tuli Ilmajoellakin julkisen keskustelun aihe, liittyy vähitellen voimistuneisiin postmoderneihin virtauksiin, joissa tunnistettiin, että moderniin liittyvä yleispätevien ratkaisujen haku toimi käytännössä päinvastoin kuin teoriassa. Oli syntynyt sieluttomia ympäristöjä vailla häivähdystäkään paikallisuudesta; rakentaminen oli hyvin yksiarvoista, autoritaarista ja puhdasoppisuuteen kallellaan. Toiminnallisuuden idea ei toteutunutkaan. Heräsi ajatus, että modernismi tarvitsee vaihtoehdon, käyttäjälähtöistä suunnittelua, paikallisen tradition kunnioittamista ja elämyksellisyyttä – paluuta alkujuurille. Tällaista käännöstä ei Ilmajoella koettu, mutta julkisessa keskustelussa kuultiin yhä enemmän kriittisiä sävyjä. ”Miksi meillä on ruma ympäristö? Miksi tämä maisema on niin sekaisen näköinen?” Näin kysyttiin toukokuussa 1980 järjestetyssä yleisötilaisuudessa. (IL 15.5.1980.) Maisemakilpailuissa Ilmajoki ei enää saavuttanut aikaisempien vuosikymmenien kaltaista menestystä (Laukkonen 2006, 750–751).

Nuori ilmajokinen arkkitehtiopiskelija Rainer Mahlamäki oli sitä mieltä, että Ilmajoen kirkonkylän perusongelma oli siinä, että ”rumat” rakennukset sijaitsivat liian keskeisillä paikoilla. Toinen ongelma – vääristynyt mittakaava – tuli selvästi näkyviin massiivisessa kunnantalossa. Rakennusta sinänsä Mahlamäki piti mielenkiintoisena, mutta hänen mielestään se sijaitsi ”väärässä paikassa”. Muut muutokset olivat seurausta paljolti myös asumistapojen muutoksista. (IL 3.12.1985.)

Maaseutututkijat ovat tunnistaneeet 1970- ja 1980-luvun maaseutukeskusteluista kaksi tulevaisuuden näkymää: tehostamisen ja museoimisen tiet (Katajamäki & Kaikkonen 1991). Ne synnyttivät hyvin erilaista maalaismaisemaa. Molemmille oli kannattajia ja vastustajia myös Ilmajoella:

Kyllä tämän kirjoittajan silmä ainakin on tohtoroinnin tarpeessa, ennen kuin näen kaiken vanhan säilyttämisen mielekkäänä, minkä takia. Siksikö, että ex-ilmajokelaiset voivat pistäytyä täällä kuin museossa. Kaiken vanhan tallentamiseen ei ole tarvetta, eikä siihen ole edes taloudellisia realiteetteja – – Ellei kuntaa pyritä kehittämään ja uudistamaan – – Kukapa siinä museossa aina viihtyisikään. (IL 13.4.1978.)

Paluuta aikaan ennen kirkonkylän suurta murrosta toivottiin jo yleisemminkin 1980-luvulla. Nähtiin, että Ilmajoen kirkonkylä oli kadottanut monet niistä piirteistä, jotka olivat tehneet siitä ilmajokisen. Eteläpohjalaisista kylästä pidettiin tšekäläisen maiseman perusyksikkönä, joka rakennettiin jokien varsilla eläville ja toimiville ihmisille, aikaansaaville ja

itsenäisille eteläpohjalaisille. ”Miksi pitäisi Suomen kaikkien kylänäkymien olla samanlaisia?” (IL 13.4.1978). Kansallisessa keskustelussa maalaistaajamien ”kaupungistumiskehitykseen” alettiin suhtautua kriittisesti. Havahduttiin pohtimaan, onko kehityskulku oikea ja mitä voitaisiin tehdä maaseututaajamien omaleimaisuuden pelastamiseksi. Keskustelu toi arvostelua vallitsevia käytäntöjä ja suunnittelukulttuuria kohtaan, mutta mitään käänteentekevää muutosta ei tapahtunut. (Aarrevaara & Rönkkö 2015, 12; monipuolista pohdintaa aihepiiristä, ks. Ranta 1999, 317–321.)

Maiseman eheyttämiseksi tehtiin toki maisemanhoitosuunnitelmia. Niitä laativat 1980-luvun alussa opiskelijat Teknillisen korkeakoulun arkkitehti- ja maanmittausinsinööriosastolta varsinkin Kyrönjoen ranta-alueille. Monien rakennusperinnöstä käytyjen kiistojen jälkeen Ilmajoki oli siirtynyt rakennussuojelun takajoukoista eturiviin, pitäjäksi, jossa perinteistä rakentamista alettiin jälleen myös arvostaa.

Johtopäätöksiä

Maalaismaisema on aina ollut pysyvässä muutoksessa, mutta yksittäisen ihmisen kannalta muutos on yleensä ollut niin vähittäinen ja pitkäkestoinen, että maisema on käsitetty lähinnä pysyväksi rakenteeksi. Ilmajoen rakennustoiminta oli 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä melko voimakasta, mutta se tuki traditionaalista maisemäkäsitystä 1950-luvulle asti. Seuraavasta vuosikymmenestä tuli rajua murrosvaihe. Muutosvaiheen avasi valtio lainsäädännöllä ja tienrakennuksella. Sitteenkin ilmajokiset pitivät langat pääosin omissa käsissään. Keskeiset maisemanmuutokset toteutuivat paikallisten toimijoiden määrätietoisilla päätöksillä. Uusilla rakennuksilla ja maisemakuvan perustavanlaatuisella muutoksella annettiin viesti elinvoimaisesta ja modernisoituvasta pitäjstä. Pesäero perinteiseen talonpoikaisyhteiskuntaan avattiin julkisen tilan tietoisella muuttamisella. Muutos vei mennessään puistot, vanhat symbolirakennukset ja koivurivien katveessa kulkevat tiet. Tuolloin katosivat kunnan keskeiset hallinnolliset ja seurakunnalliset tunnusmerkit, vanhasta Ilmajoesta kertovat kunnantalo ja Herralan pappila. Tilalle rakennettiin uutta, anonymia ja tehokasta. Kulttuurimaisemalla oli puolustajansa, mutta äänekkäämpi osa ilmajokisista kannatti taajamakuvan päivitystä. Museoksi Ilmajokea ei haluttu rakentaa.

Mentaliteeteilla tarkoitetaan yleisesti vallitsevia, ääneen lausumattomia ajattelu- ja toimintatapoja. 1960-luvun maisemanmuutos osui aikaan, jolloin traditionaalinen mentaliteetti oli jo alkanut väistyä. Yleisen ajattelutavan vastaisesti tämän suuruusluokan muutoksia olisi ollut vaikea toteuttaa. Ainakin Ilmajoella kirkonkylän maisemaa uudistettiin tietoisesti, suuren enemmistön tuella, ja ratkaisut perusteltiin julkisesti. Ne esitettiin tarpeellisena irtiottona menneisyydestä, jota oli pitäjässä tullut ja säilyttänyt riittämiin. Kuntalaiset, erityisesti kuntapäätäjät, näyttivät oivaltaneen, että rakennettu ympäristö muokkaa ihmisten käyttäytymistä. Siksi kahden keskeisen toimijan, kunnan ja seurakunnan, tuli antaa askelmerkit myös uudelle ajalle, jossa vanhat tavat ja tottumukset eivät enää päteneet.

Esimerkin voima oli suuri. Ilmajoen parhaat paikat varattiin rakennuksille, joiden muotokielessä juuri mikään ei viitannut menneeseen. Vanhan kulttuurimaiseman puolestapuhujia oli huomattavasti vähemmän, ja heidän mahdollisuutensa vaikuttaa asioihin olivat vielä vähäisemmät. Lehtien palstoilla historian ja perinteen vaalijoille oli tilaa, mutta päätöskeskusteluissa ja asiakirjoissa heidät sivuutettiin muutosvastarintaisina ja vanhoillisina konservatiiveina, jotka eivät ymmärtäneet kehityksen vaatimuksia. Tulevaisuuteen katsovan maalaiskunnan ihanteena oli mieluummin kaupunki kuin museo. Vasta 1990-luvulla alettiin etsiä maaseudun kolmatta tietä, modernin jälkeistä monien vaihtoehtojen mosaiikkia. Kun katse tarkennettiin tulevaisuudesta nykyhetkeen – siihen, miten ihmiset voivat – kasvuun perustuva kehitys ja uudistusinto asettuivat uuteen valoon. Kehitys ei ollutkaan viatonta, tasa-arvoistuvan Suomen voittokulkua. Anonyymi tehokkuus ei korvannut tyyliä ja persoonallisuutta. Funktionaalisuuden perusajatus ei toteutunut. Ihmiset tarvitsivat muistin paikkoja.

Kirjallisuus

- Aaltonen, M. 2004. Näkyyhän se varmasti Aaltonen. Alvar Aalto ja Seinäjoki. Veterator, Seinäjoki.
- Aarrevaara, E. & E. Rönkkö. 2015. Maaseututaajamien rakennettu ympäristö aluehistorian ja kulttuuriperinnön näkökulmasta. *Maaseudun uusi aika* 23:3, 5–19.
- Attali, J. 2015. *Une brève histoire de l'Avenir*. Nouvelle édition. Fayard.
- Backström, H. S. 2018. *Prästgårdens ekonomi, kultur och teologi. Doktorsavhandling i praktisk teologi*. Åbo Akademi, Åbo.
- Braudel, F. 1969. *La longue durée. Écrits sur l'histoire*. Science de l'histoire. Flammarion, Paris. 33–82.

- Heslon, C. 2008. *Obsession de mémoire et gout de la trace: deux signes des temps presents. Mémoire, traces, récits. Représentations et intertextualité. Vol. 2. Sous la direction de Marie-Claude Rousseau. Cahiers du Cirhill 30. Harmattan, Paris. 13–31.*
- Immonen, K. 1996. *Mentaliteetit ja moderni. Teoksessa Laaksonen, P. & S.-L. Mettomäki (toim.). Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran juhlaKirja. Kalevalaseura, Helsinki. 120–126.*
- Katajamäki, H. & R. Kaikkonen. 1991. *Maaseudun kolmas tie. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki.*
- Kivilaakso, A. 2010. *Rakennusperintö suojelun kohteena. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki. Saatavissa: <https://www.mfa.fi/wp-content/uploads/2019/12/Rakennussuojelu.pdf> [Viitattu 8.11.2021.]*
- Koskimies-Envall, M. 2016. *Pappiloissa kasvaneet: Erään pohjalaisen pappissuvun ja sen kotipappiloiden jäljillä. Jurva.*
- Laukkonen, I. 2006. *Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto alueensa yhdysiteenä ja edunvalvojana. Teoksessa Salokangas, R. (toim.). Etelä-Pohjanmaan historia VII, 1910-luvulta 1960-luvulle. Etelä-Pohjanmaan liitto, Seinäjoki. 723–760.*
- Mäkelä, M. 2021. *Liuhaseinäisyys pohjalaistaloissa. Tekniikan Waiheita 39:2, 29–53. <https://doi.org/10.33355/tw.107951>*
- Mäkelä M. & S. Riukulehto 2016. *Komeat pohjalaistalot. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Seinäjoki.*
- Mäntylä, J. & S. Riukulehto 2020. *Ilmajoki 1935–1995. Ilmajoen kunta, Ilmajoki.*
- Nora, P. 1983–1992. *Les Lieux de mémoire, 3 tomes. Gallimard, Paris.*
- Nora, P. 1996. *General introduction: between memory and history. Teoksessa Nora, P., Kritzman, L. D. Realms of memory. The construction of the French past. Volume I: conflicts and division. Columbia University Press. New York. 1–20.*
- Noro, A. 1991. *Muoto, moderniteetti ja 'kolmas': tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Tutkijaliitto, Helsinki.*
- Pakkala, L. 1963. *Pikitie. Kirjavirta, Vaasa.*
- Ranta, S.-L. 1999. *Kirkonkylä Päijänteen kainalossa: Kuhmoisten keskustaajaman muutos 1900-luvulla. Kansatieteellinen arkisto 44. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.*
- Ricoeur, P. 2000. *Le mémoire, l'histoire, l'oubli. Seuil, Paris.*
- Riukulehto, S. 2016. *Miltä aluemuutos tuntuu? Teoksessa Riukulehto, S. (toim.). Kunnat, rajat, kulttuuri: Muutoskokemuksia. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 7–20.*
- Riukulehto, S. 2020. *Kotiseutukokemus verkossa. Teoksessa Riukulehto, S. & A. Haasio (toim.). Virtuaalinen kotiseutu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 12–37.*
- Riukulehto S. & T. Suutari *Kestävä kotiseutu: Kuntarakenteen muutos ja kotiseutukokemus. 2016. Teoksessa Riukulehto, S. (toim.). Kunnat, rajat, kulttuuri: Muutoskokemuksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 264–296.*
- Sepänmaa, Y. 1994. *Tuhatjärvinen: Esseitä ympäristökulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.*
- Sinisalo, A. 1968. *Kehittyvä kotiseutytyö. Teoksessa Tanner, M. & H. Kemppainen (toim.). Rakennussuojelun kysymyksiä. Maalaiskuntien liitto, Helsinki. 68–72.*
- Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1930. Helsinki.*

Lähteet

Arkistolähteet

Ilmajoen kirjaston kotiseutukokoelma (IKK)
Melartin, Pirkko-Liisa (leikekirja 15.9.1965)
Kansallisfilmografia
Laihanen, Veikko 1963: Ilmajoki – vanhaa eteläpohjalaista kulttuuria.
www.elonet.fi/elokuva/641574
Kunnan arkisto, Ilmajoki (IKA)
Kunnalliskertomukset.
Seurakunnan arkisto, Ilmajoki (ISA)
Kirkkovaltuusto (KiV)
Kirkkohallintokunta (KHK)
Museoviraston kuvakokoelmat

Haastattelut

Mäki-Rautila, Tapio (haastattelu 18.1.2018)

Lehdet

Helsingin Sanomat 1960
Ilmajoen Joulu 1960, 1961, 1966, 1967, 1973
Ilmajoki-Lehti 1938–1985
Santavuori 1963, 1964